

Θάλασσα: Ένας υπέροχος υδάτινος κόσμος

Λαμπρινή Λιάτσου

Εκπαιδευτικός ΠΕ70, Πτυχιούχος Ψυχολογίας,
Πρώην Υπεύθυνη Σχολικών Δραστηριοτήτων Δ/νσης Α/θμιας Εκπ/σης Ν. Κέρκυρας
Ζάπα 1 – Σταυράκι, Τ.Κ. 45500, Ιωάννινα
liatsou@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία υλοποιήθηκε σε Δημοτικό σχολείο της Κέρκυρας όπου τα παιδιά έρχονται καθημερινά σε άμεση επαφή με τη θάλασσα. Στις σχολικές δραστηριότητες, όπου ανήκει και η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, επιδιώκουμε να δώσουμε τέτοια εφόδια στους μαθητές μας, ώστε να αναπτύξουν δεξιότητες που να μπορούν οι ίδιοι μελλοντικά να διαχειρίζονται τις γνώσεις τους δημιουργικά και υπεύθυνα στην καθημερινή τους ζωή! Η επίτευξη του βασικού αυτού στόχου στηρίζεται κατεξοχήν στη δημιουργία ατμόσφαιρας έκφρασης και ενεργούς συμμετοχής όλων των μαθητών, μέσα από συγκεκριμένες αρχές και αλληλοσυμπληρούμενες μεθόδους! Μ' άλλα λόγια, η υλοποίηση τέτοιων προγραμμάτων έχει ως πρωταρχικό μέλημά της, το δέσιμο της ομάδας και την ανάπτυξη κλίματος συνεργατικότητας και αποδοχής στην τάξη. Έτσι, αξιοποιήσαμε κυρίως τη μέθοδο project, έναν τρόπο ομαδικής διδασκαλίας, όπου συμμετέχουν όλοι οι μαθητές και κατά τον Dewey «μαθαίνουν πράττοντας». Διερευνώντας με βιωματική προσέγγιση ήρθαμε πιο «κοντά» στη θάλασσα και τον υπέροχο κόσμο της.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Σχολικά Προγράμματα

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ψάρια, τρόποι αλιείας, θαλασσοπούλια, αναπαράσταση βυθού, βιωματική προσέγγιση, ατμόσφαιρα έκφρασης, κλίμα συνεργατικότητας και αποδοχής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο 4^ο Δημοτικό σχολείο Λευκίμμης, στην Κέρκυρα, οι μαθητές μου έχουν πολλούς συγγενείς που ασχολούνται με το ψάρεμα ενώ ταυτόχρονα η ζωή τους είναι γεμάτη με εικόνες κι αρώματα της θάλασσας. Έτσι, με αφορμή συναφή περιστατικά που “έφεραν” στο σχολείο για συζήτηση, ξεκινήσαμε αυτό το όμορφο-περιπετειώδες ταξίδι να γνωρίσουμε καλύτερα και ουσιαστικότερα τα μυστικά και τους θησαυρούς της. Με το θέμα αυτό ασχοληθήκαμε με τη Δ' τάξη ολόκληρη τη χρονιά και τα παιδιά έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί το επέλεξαν τα ίδια!

ΣΚΟΠΟΣ

Να διερευνήσουμε και να ανακαλύψουμε «θησαυρούς και μυστικά» της θάλασσας, αλλά και να προβληματίσουμε τους μαθητές σχετικά με θέματα που την αφορούν ώστε να διαμορφώσουν υπεύθυνη συμπεριφορά απέναντί της.

ΣΤΟΧΟΙ

Γνωστικοί

- Να γνωρίσουν οι μαθητές την αξία και τον καθοριστικό ρόλο της θάλασσας στη ζωή του ανθρώπου.
- Να αναπτύξουν ερευνητικό πνεύμα και ικανότητες προσέγγισης και ερμηνείας των προβλημάτων του περιβάλλοντος και των αλλαγών που συμβαίνουν σ' αυτό.
- Να έχουν τη δυνατότητα αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου έξω από το σχολείο με δημιουργικές δραστηριότητες.
- Να συλλέγουν πληροφορίες και υλικό με κριτική σκέψη.
- Να κρατούν σημειώσεις και να συστηματοποιούν ό,τι καταγράφουν.
- Να προκληθεί το ενδιαφέρον των μαθητών για την προστασία της θάλασσας.

Συναισθηματικοί

- ✗ Δημιουργία ενδιαφερόντων, στάσεων και συμπεριφορών θετικών για τη θάλασσα και το περιβάλλον γενικά.
- ✗ Ανάπτυξη κοινωνικής συμπεριφοράς, αγάπη αλλά και διάθεση επικοινωνίας με το κοινωνικό περιβάλλον.
- ✗ Εμπιστοσύνη στην ικανότητα του μαθητή να παρεμβαίνει θετικά στη διαδικασία βελτίωσης του περιβάλλοντος.

Ψυχοκινητικοί

- Να αναπτύξουν οι μαθητές προβληματισμό για τις επιπτώσεις, θετικές και αρνητικές, του τρόπου ανάπτυξης που έχει υιοθετηθεί στον τόπο που ζουν.
- Να διαμορφώσουν κοινωνική συμπεριφορά αλλά και διάθεση επικοινωνίας με το κοινωνικό περιβάλλον.
- Να ευαισθητοποιηθούν σε θέματα που αφορούν το άμεσο περιβάλλον τους, με το οποίο έρχονται σε επαφή καθημερινά, ώστε να διαμορφώσουμε υπεύθυνους πολίτες.

Σημείωση: Στο τέλος κάθε τριμήνου, αξιολογούσαμε την πορεία των δράσεών μας και επαναπροσδιορίζαμε τους στόχους μας.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση οι μαθητές ασχολούνται κυρίως με θέματα που τους ενδιαφέρουν μέσω της βιωματικής προσέγγισης με τη μέθοδο project και εργάζονται σε ομάδες.

Η μέθοδος project για την εκπ/κή διαδικασία (βλ. και Judy Harris Helm, Lilian Katz, 2002: 21) σημαίνει ότι συμμετέχουν αποφασιστικά όλα τα μέλη της σχολικής τάξης. Συμμετέχουν όλοι αλλά και η ίδια η διδασκαλία διαμορφώνεται και διεξάγεται από όλους. Όλοι οι μαθητές μαζί, αποφασίζουν το θέμα που θα τους απασχολήσει, προγραμματίζουν τα βήματα της έρευνάς τους, διεξάγουν όλοι μαζί τις ενέργειες που απαιτούνται για να φτάσουν στους στόχους που είχαν βάλει, αναθεωρούν πιθανές αρχικές τους σκέψεις, καταλήγουν τέλος σε αποτελέσματα που τα αξιολογούν και αν θέλουν τα κοινοποιούν στην ευρύτερη κοινότητα. Ο δάσκαλος συντονίζει.

Στη μέθοδο αυτή έχει μεγαλύτερη σημασία ο δρόμος που οδηγεί στο όποιο αποτέλεσμα, οι διάφορες εμπειρίες που αποκτά κανείς στην πορεία προς τον αρχικό σκοπό του. Γιατί μέσα από τις διάφορες καταστάσεις που θα συναντήσει κανείς, τις εμπειρίες και τις προσπάθειες αντιμετώπισης των ζητημάτων που φυσικό είναι να

ανακύπτουν στην πορεία, πηγάζει τελικά η μόρφωση και η απόκτηση ποικίλων δεξιοτήτων. Τα βήματα της μεθόδου αυτής απεικονίζονται συνοπτικά στη συνέχεια:

Σχήμα 1: Βασικά βήματα της μεθόδου project

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Εφόσον επιλέχθηκε το θέμα και ορίσαμε τους στόχους μας, τα παιδιά κλήθηκαν να προτείνουν δραστηριότητες, προκειμένου να τους επιτύχουμε. Αφού τις έγραψαν σε μεγάλο χαρτόνι, το τοιχοκόλλησαν σε κεντρικό σημείο της αίθουσας.

- Να ασχοληθούμε με τις ακτές και τις παραλίες του τόπου μας
- Να βρούμε πληροφορίες στο διαδίκτυο, γενικά για τη θάλασσα
- Να μάθουμε για τα θαλασσοπούλια
- Να φωτογραφίσουμε ό,τι μας κάνει εντύπωση

- Να βρούμε ψαράδες και να τους πάρουμε συνέντευξη για τα είδη αλιείας και τα ψάρια του νησιού μας
- Να πάμε επισκέψεις στις παραλίες μας
- Να ζωγραφίσουμε τη θάλασσά μας και να παίξουμε θεατρικά παιχνίδια με τα πουλιά και τα ψάρια
- Να καθαρίσουμε την παραλία μας και να καταγράψουμε τις θετικές και τις αρνητικές συνέπειες του τουρισμού στα μέρη μας
- Να γράψουμε ποιηματάκια για τα πουλιά και τα ψάρια μας και να τα τραγουδήσουμε
- Να πούμε στους γονείς και τους κατοίκους της περιοχής μας ότι θέλουμε καθαρές θάλασσες
- Να στείλουμε γράμμα στο δήμαρχο με τις προτάσεις μας
- Να κάνουμε γιορτή στο τέλος ανακοινώνοντας τις δράσεις μας
- Να ομορφύνουμε το σχολείο μας με τις εργασίες μας και να ευαισθητοποιήσουμε και τις άλλες τάξεις

Στη συνέχεια ορίσαμε κανόνες που θα τηρούμε όλοι μαζί για να υλοποιήσουμε τις προτάσεις με τον καλύτερο δυνατό τρόπο και να λειτουργήσουν αρμονικά οι ομάδες εργασίας, και υπογράψαμε όλοι το συμβόλαιό μας.

ΚΑΝΟΝΕΣ - ΣΥΜΒΟΛΑΙΟ

- Εργαζόμαστε όλοι, με αλληλοσεβασμό
- Δεν κρίνουμε ο ένας τον άλλο αλλά τον βοηθάμε όταν το χρειαστεί
- Σε κάθε ομάδα, καθένας μας έχει και κάποιον επιπλέον ρόλο (π.χ. επικεφαλής, γραμματέας, υπεύθυνος οργάνωσης επισκέψεων, υπεύθυνος ανακοίνωσης εργασιών). Σημείωση: Το Συμβόλαιο αναρτήθηκε σε κοινή θέα.

ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- Συλλογή πληροφοριών (από το διαδίκτυο και από συνεντεύξεις με συγγενείς, κατοίκους της περιοχής), ανακοίνωση σε ολομέλεια, {σύνδεση με τα άλλα μαθήματα}
 - Χωρισμός σε ομάδες (τυχαία, *ανομοιογενείς ομάδες*)
- (Οι κύκλοι, τα τρίγωνα, τα τετράγωνα)
(Οι πράσινοι, οι μπλε, οι κόκκινοι)

Δραστηριότητες - Εργασίες μαθητών:

Ολομέλεια

Διάσταση αντικειμένου:

ΤΟΠΙΚΗ: Η θάλασσα αποτελεί πηγή ζωής για τους κατοίκους της Λευκίμμης και γενικότερα της Κέρκυρας, γιατί εκτός από το ψάρεμα αποτελεί πόλο έλξης των τουριστών, βασική πηγή εισοδήματος.

ΕΘΝΙΚΗ: Η Ελλάδα λόγω του ότι βρέχεται παντού από θάλασσα έχει σαν βασικό προϊόν τον τουρισμό, που στηρίζεται στις καθαρές θάλασσες και μια καθαρή θάλασσα επηρεάζει όλο το θαλάσσιο σύστημα.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ: Η θάλασσα και η διαφύλαξή της δεν είναι μόνο τοπικό πρόβλημα αλλά παγκόσμιο, γιατί αν δεν ευαισθητοποιηθεί η κοινή γνώμη, μια τοπική καθαρή θάλασσα δεν παραμένει για πολύ, όταν όλες οι άλλες θάλασσες τριγύρω έχουν μολυνθεί.

Ορισμός – Τύποι θαλασσών:

Γενικά. Θάλασσα είναι το σύνολο των αλμυρών νερών που σκεπάζουν τα 3/4 της επιφάνειας της γης· το υπόλοιπο 1/4 της επιφάνειάς της είναι η ξηρά.

Χρησιμοποιείται μεταφορικά σε πολλές φράσεις, όπως π.χ.:

- Έχει θάλασσα (έχει τρικυμία),

- Η θάλασσα είναι λάδι (επικρατεί γαλήνη στη θάλασσα),

- Η θάλασσα βγάζει προβατάκια (η θάλασσα είναι αφρισμένη, έχει κύματα μ' αφρούς).

Ονομασία και έκταση των θαλασσών. Οι στεριές και οι θάλασσες πάνω στη Γη είναι ακανόνιστες και πολύπλοκες. Οι θάλασσες σκεπάζουν περισσότερο από 366.000.000 τ.χλμ. της επιφάνειας της Γης, που φτάνει τα 510.000.000 τ.χλμ. και ο όγκος των θαλασσινών νερών υπολογίζεται στα 1.370.000 κυβ. χλμ. περίπου.

Ομάδες εργασίας

(Οι μαθητές κατά ομάδες, βρίσκουν αρχικά πληροφορίες στο διαδίκτυο με την εποπτεία του εκπαιδευτικού μελετώντας από το γενικότερο στο ειδικότερο και ανταλλάσσουν τα δεδομένα τους. Μαθαίνουν για τους ωκεανούς, τους τύπους θαλασσών, τους τύπους ακτών, φτιάχνουν σχεδιαγράμματα και σε συνδυασμό με φωτογραφίες και εικόνες που συλλέγουν, δημιουργούν ομαδικό κολλάζ το οποίο αναρτούν σε κεντρικό σημείο του σχολικού διαδρόμου, προκειμένου να ενεργοποιήσουν το ενδιαφέρον και των υπόλοιπων τάξεων).

* Κύκλοι (Ευτυχία, Σταυρούλα, Θανάσης, Μαρία Ρ., Αλέξανδρος)

Υδρογεωγραφικά Στοιχεία

Ωκεανοί, Θάλασσες, Πελάγη, Κόλποι

* Τρίγωνα (Κατερίνα Α., Γρηγόρης, Γιάννης, Έλενα, Σοφία)

Τύποι θαλασσών

Επιηπειρωτική θάλασσα, Περιθωριακή θάλασσα, Μεσόγεια θάλασσα, Εσωτερική θάλασσα, Κλειστή θάλασσα

Ακτές

- Ομαλές.
- Απόκρημνες
- Σπυλαλώδεις

* Τετράγωνα (Κώστας, Κατερίνα Κ. Μαρία Κ., Χρήστος, Μαρίνα)

Εξέλιξη Ναυσιπλοΐας > (είδη караβιών: αναζήτηση εικόνων από μαθητές)

Ηπειρωτικό υφαλοπρανές – Βυθός > (προβολή σχετικού βίντεο)

Ανάγλυφο των ελληνικών βυθών > (Μουσείο Γουλανδρή)

Ομάδα: *Οι πράσινοι*

Η Θάλασσα ως Οικοσύστημα > (μελέτη οριζόντιας και κατακόρυφης ζώνωσης)

Η Ζωή στη Θάλασσα > (ανακαλύπτουμε ότι η ζωή στη θάλασσα καθορίζεται από το φως)

Ομάδα: *Οι μπλε*

Θάλασσα και άνθρωπος: (φωτογραφίζουμε και μελετάμε τη σχέση τους...)

Ομάδα: *Οι κόκκινοι*

Σημασία της θάλασσας σήμερα: (συζήτηση, καταγραφή απόψεων και προτάσεων)

Έρευνα πεδίου:

- Θαλασσοπούλια: Επίσκεψη στη Λίμνη Κορισσίων και στις Αλυκές Λευκίμμης όπου σταθμεύουν πουλιά (παρατήρηση, φωτογράφιση).
- Ψάρια του Ιονίου / Το ψάρεμα στον Αη-Γόρδη: Επισκέψεις στη θάλασσα, συνεντεύξεις με ψαράδες για τους τρόπους και τα μέσα αλιείας.
- Επίσκεψη στο μουσείο Θαλάσσης στις Μπενίτσες.
- Επίσκεψη σε σούπερ-μάρκετ της περιοχής:
(κατεψυγμένα ψάρια, συντήρησή τους, μελέτη ετικετών συσκευασιών)

- Επισκέψεις σε τουριστικές παραλίες : Καθαρισμός ακτών/ανάρτηση πινακίδων.

Εργασίες στην τάξη:

- Κάθε μαθητής υιοθετεί ένα ψάρι και ένα πουλί {συλλογή πληροφοριών, συγγραφή ποιημάτων με τον ήρωα (πουλί, ψάρι), δραματοποίησή τους.}
- Ομαδική εργασία – κολλάζ με εικόνες, φωτογραφίες και τα ποιήματα των παιδιών.
- Ομαδική εργασία – αναπαράσταση του βυθού, με ζωγραφική- κολλάζ.
- Ομαδική εργασία – κατασκευή ψαριών πάνω σε ξύλο με όσπρια/ζυμαρικά/πλαστελίνη κ.α. υλικά.
- Δημιουργία ακροστιχίδας της θάλασσας.
- Μελέτη θαλάσσιων Οργανισμών που απειλούνται με εξαφάνιση.
- Μελέτη ρύπανσης των θαλασσών και τρόπων αντιμετώπισης.
- Συζήτηση πάνω σε ευρήματα των μαθητών για την κατάσταση των ακτών - θαλασσών μας / Προβληματισμός, ευαισθητοποίηση / Καταγραφή προτάσεων. Έκφραση συναισθημάτων.

Θάλασσα και υγεία:

Σωματική υγεία

- Το ψάρι στη διατροφή μας / Το αλάτι στη διατροφή μας: (Συζήτηση με την παιδιάτρο της περιοχής, Παρασκευή φαγητού με και χωρίς αλάτι, δείπνο με τους γονείς των παιδιών σε ψαροταβέρνα, Επίσκεψη στις Αλυκές Λευκίμμης)

- Κολύμπι και σωματική άσκηση - Θαλάσσια σπορ:

(Συλλογή φωτογραφιών με θαλάσσια σπορ – συζήτηση εμπειριών)

Ψυχική υγεία

Συναισθήματα που μας δημιουργούν:

- Μια βόλτα στην παραλία το ηλιοβασίλεμα (θέμα για «σκέφτομαι και γράφω»)
- Το κολύμπι και τα θαλάσσια σπορ (φτιάχνουμε τραγουδάκια χαϊκού)
- Ατενίζοντας το πέλαγος (τα παιδιά ζωγραφίζουν με χρώματα που επιλέγουν, ατενίζοντας το πέλαγος καθισμένα στον απέναντι βράχο).

Θάλασσα και πολιτισμός – τουρισμός:

Το νερό και η θάλασσα εμπνέουν:

Την ποίηση και τη λογοτεχνία / Τη μουσική / Τη ζωγραφική / Τη γλυπτική...

- * Τα παιδιά ζωγραφίζουν σε πέτρες που μάζεψαν από τη θάλασσα
- * Γράφουν ποιήματα γι' αυτή
- * Στέλνουν προτάσεις τους στο δήμαρχο της περιοχής για την καλύτερη τουριστική αξιοποίηση του τόπου τους
- * Αναρτούν πινακίδες στις παραλίες με κανόνες για την προστασία των θαλασσών τους.

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΥΣ

Σύλλογο ψαράδων Λευκίμμης, Λιμεναρχείο Λευκίμμης, Ελληνικό Οργανισμό Τουρισμού, Δήμαρχο Λευκίμμης, κ.Γκίνη.(Ιχθυολόγο-βιολόγο), παιδιάτρο περιοχής, κ.Στ. Κάντα (ζωγράφος), Παρατηρητήριο πουλιών Αμβρακικού κόλπου, Σύλλογο Γονέων, Μουσείο θαλάσσης (Μπενίτσες)

ΒΑΣΙΚΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ- ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Συμπέρασμα:

«Αγαπώ τη θάλασσα
γι' αυτό την προσέχω...!!!»

Αυτοαξιολόγηση:

- Οι μαθητές μοιράζονται τις εντυπώσεις και τα συναισθήματα αυτών που βίωσαν...
- Γίνεται συζήτηση μεταξύ μας για το αν πετύχαμε τους στόχους που είχαμε ορίσει αρχικά ή όχι.
- Αισθανόμαστε την ανάγκη να ανακοινώσουμε την εργασία μας στους γονείς, τους συμμαθητές μας και την ευρύτερη κοινωνία.

Σχήμα 2: Εντυπώσεις μαθητών:

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ – ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ

- Όταν βάζουμε τα παιδιά στη διαδικασία να αποφασίζουν μόνα τους τότε γίνονται πιο υπεύθυνα και μαθαίνουν να τηρούν ό,τι αποφάσισαν.
- Με τη μέθοδο project, τα παιδιά δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για μάθηση, εφόσον έχουν ενεργό συμμετοχή σε όλες τις δραστηριότητες ακολουθώντας τη βιωματική προσέγγιση της γνώσης.
- Όταν οι μαθητές εργάζονται σε ομάδες, γνωρίζονται καλύτερα μεταξύ τους, αποδέχονται τη διαφορετικότητα του άλλου και όλοι μαζί (ο καθένας με το δικό του τρόπο και το δικό του “ταλέντο”) βοηθούν ώστε να υλοποιηθούν οι αρχικοί τους στόχοι. Ανακαλύπτουμε το «διαμαντάκι» που μπορεί να κρύβει ο καθένας.

- Με συχνές επισκέψεις και «μελέτη πεδίου», οι μαθητές κρατούν το ενδιαφέρον τους ζωντανό, με αποτέλεσμα αυτό που έμαθαν να μην ξεχνιέται!

Γενικότερα στην περιβαλλοντική εκπαίδευση:

- Δεν υπάρχει ανταγωνισμός και άγχος αφού δεν υπάρχει βαθμολογία.
- Αναπτύσσεται το συνεργατικό πνεύμα (οι στόχοι είναι κοινοί) και η επικοινωνία μεταξύ των μελών της ομάδας γίνεται ουσιαστικότερη. Όταν λειτουργούμε ομαδικά διαπιστώνουμε ότι όλοι είμαστε χρήσιμοι κι ο καθένας διαφορετικός και μοναδικός!
- Καλλιεργείται ο σεβασμός προς όλους και η αγάπη προς το περιβάλλον.
- Δημιουργείται κλίμα εμπιστοσύνης, χαράς, δημιουργίας και έκφρασης.
- Ενισχύεται η αυτοεκτίμηση, ο αυτοέλεγχος, η αυτοαντίληψη, κυρίως στα παιδιά που δεν τα καταφέρνουν καλά σε άλλα μαθήματα! Εδώ συμμετέχουν όλοι.
- Συνεργαζόμαστε με υπεύθυνους φορείς και ειδικούς.
- Αποτελεί προϋπόθεση, η ενημέρωση και η ουσιαστική εμπλοκή των γονέων.

Βέβαια:

Για να φανούν αποτελέσματα (συγκεκριμένες συμπεριφορές) απαιτείται χρόνος και συνεχής προσπάθεια! Όσο για μας τους ενήλικες, ας μην ξεχνάμε ότι πρωτίστως διδάσκουμε με το παράδειγμά μας...

ΠΡΟΤΑΣΗ

Ο τρόπος με τον οποίο εργαζόμαστε στην περιβαλλοντική αγωγή να γενικευτεί σε όλα τα μαθήματα και να γίνει τρόπος σκέψης και στάση ζωής για το χώρο του σχολείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αυδή Άβρα - Χατζηγεωργίου Μελίνα. (2007). *«Η τέχνη του Δράματος στην εκπαίδευση»*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γεωργόπουλος, Α.(2002). *Περιβαλλοντική Ηθική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Judy Harris Helm, Lilian Katz. (2002). *«Μέθοδος project και προσχολική αγωγή»*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Καρυδά, Ε. (2006). *«Τα χαϊκού στο σχολείο. Η Περιβαλλοντική εκπαίδευση μέσα από την ποίηση»*. Αθήνα: Χ. Δαρδανός.
- ΚΕ.Θ.Ε.Α – TACADE. (1998). *«Δεξιότητες για παιδιά του Δημοτικού»*, Αθήνα.
- Κοσσυβάκη Φωτεινή. (2002). *«Κριτική Επικοινωνιακή Διδασκαλία»*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγουράς Ηλίας. Γ.(2004). *«Ομαδοσυνεργατική Διδασκαλία και μάθηση»*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ράπτης, Ν. (2000). *«Περιβαλλοντική εκπαίδευση και αγωγή»*. Αθήνα: Γ. Δαρδανός.
- Ροντάρι Τζιάνι. (2001). *«Γραμματική της Φαντασίας»*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Φραντζή, Α. (2010). *«Περιβαλλοντική εκπαίδευση γένους θηλυκού»*. Αθήνα: Χ. Δαρδανός.
- Winnicott, W. D. (1995) *«Συζητήσεις με τους γονείς»*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.